

dil eleştirmeni olarak
max stirner

fritz mauthner

almanca aslından eviren:
h.brahim türkdoğan

hayalci hücre: #54 başıbozuk kitaplığı #4 | fritz mauthner | dil
eleştirmeni olarak max stirner ©2024 hayalci hücre | bu kitabın türkçe
yayın hakları h. ibrahim türkdoğan ve hayalci hücre yayın'a aittir. |
almanca aslından çeviren: h. ibrahim türkdoğan | yayına hazırlayan:
kemal özdil | kapak tasarımı: sezgin 'garga' ibik | dizgi: nail dündar |
baskı-cilt: repar tasarım matbaa, yenibosna merkez mh. cemal ulusoy
cd. no: 43 bahçelievler/istanbul (sertifika no: 40675) | 1. baskı 2024 /
istanbul | isbn no: 978-625-6597-45-7 | sertifika no: 73832 | hayalci
hücre yayın lema yayıncılık basım dağıtım kırtasiye ticaret limited
şirketi sinanoba mahallesi aktay caddesi A3-27 blok no: 6a iç kapı no: 6
büyükçekmece / istanbul | <https://hayalcihucre.com>

dil eleştirmeni olarak
max stirner

fritz mauthner

almanca aslından eviren:
h.brahim türkdoğan

başibozuk kitaplarından elde edilen
bütün gelir
her türlü hayvanatın
yeme içme ve barınma masrafları için
harcanacaktır.

“

Nietzsche ve Stirner

9

Feuerbach ve Stirner

17

Bruno Bauer ve Edgar Bauer

27

La Rochefoucauld

35

Stirner

39

Mauthner'in Stirner Analizi

53

”

h. ibrahim türkdoğan

Doğumu 1960. Felsefe, sosyoloji, siyasal bilimler (RWTH-Aachen) ve sosyal pedagoji (KFH-Aachen) alanlarında öğrenim görmüş, Max Stirner'in Biricik ve Mülkiyeti'ni Türkçeye kazandırmıştır. Almancada (Der Einzige und Das Nichts, MSA-Leipzig, 2003) ve Türkçede (Hiç, Sınır Ötesi Tümceler, Öteki Yayınevi, 2018 / Ben'in Terörizmi, 2023) yayımlanmış eserlerinin yanında çok sayıda makalesi vardır. 2002'de kurulan Max Stirner Topluluğu'nun (Leipzig/Bayreuth) kurucu üyelerinden ve ilk başkanıdır. 1999'dan beri Max Stirner Projesi'ni sürdürmektedir. Aynı zamanda sosyal pedagog unvanıyla çeşitli kurumlarla beraber çalışmaktadır. Aachen/Almanya'da yaşamaktadır. (Fotoğraf: Baran Ekinci)

Nietzsche ve Stirner

Nietzsche'nin düşüncelerine geçmeden önce, Nietzsche'nin düşünsel kökeni ile ilgili birçok sorudan birine kısaca değinmek zorundayım. Gerçi bu tür filolojik incelemelerin, üstelik isyankâr filolog Nietzsche anlamında bir değeri olacağına inanmıyorum. Ama bu sorulardan biri Nietzsche'nin öz çekirdeği, örnek kişi (eğer bu tür konularda bir örnek kişi mümkün olsaydı) düzeydeki zarıflığı için önemsiz, değersiz değildir. Nietzsche, Stirner'in "Biricik"ini tanıyor muydu? Ya da daha çok: onu mutlaka tanıdığına göre neden bu kazanç hakkında sustu? Kız kardeşinin, Nietzsche'nin Stirner'in eserini tanımamış olduğunu ileri sürmesine (ölmüş ve çoktandır akıbeti bilinmeyen birini kıskanmak?) karşılık filolojik titizlik, geriye hiçbir şüphe bırakmaksızın Nietzsche'nin en çok sevdiği öğrencilerinden biri, "Biricik"i Basel Üniversitesi'nden öğretmeni Nietzsche'nin kesin önerisi üzerine aldığını saptamıştır.

Ve bana göre klasik bir tanık olan Bayan Overbeck, günün birinde dostu Nietzsche'nin Stirner hakkında kendisiyle konuşmuş olduğunu ifade eder; garip birinden söz edermişçesine ve belli bir çekingenlikle, sonra tekrar heybetli ve resmi bir tonda kendisiyle düşünsel akrabalığı olan birinden söz edercesine: "Stirner, evet o işte!" Ama bu adı istemeyerek anmış. Her şey Nietzsche'nin Stirner'den olağanüstü etkilendiğini gösteriyor. Peki, bu etki neden itiraf edilmedi? Bayan Overbeck, Nietzsche'nin yanlış yere bile plagiyatör şüphesinin oluşabileceğinden kaçınmak istediğini ima ediyor. Bu, Nietzsche'nin karakteriyle uyum sağlıyor. Stirner'den kasırgalı bir güçten daha fazla bir şey

almadı; “Ya – Ya da” ilkesini değil, olsa olsa cüretkâr biri için bu ilkedен doğan şehitliğe hazır olmayı aldı. Bence Franz Overbeck’in açıklaması doğru: Nietzsche, çoğunlukla konuşkan, ama güçlü bir olayla karşılaştığında içine kapanıyor. Belki de Nietzsche “Biricik”i anlayabilen ilk insandı; ve biz Nietzsche üzerinden “Biricik”i anlamaya ulaştık. Stirner 1844’te kitabını yazdı; aynı yıl içinde Nietzsche doğdu.

Nietzsche’nin son ruh hâli (“Erk İstenci”nde) ve Stirner’in biricik düşüncesi tahminen sadece bir noktada ayrılıyor olsa da, Stirner’in Nietzsche üzerinde esaslı bir “etkisi” olduğunu düşünmüyorum; Nietzsche, ayıklığının son saatine kadar bir şairdi, çelişkileriyle bir insan, tutku içinde “Tanrısıyla” dövüşen, gerçek tutkusunu artıran biri, insanları aşağılamasına karşın bir insan avcısı. Stirner ise gerçek bir düşünürdü, tutkusunu buz soğuşunda saklayan, gerçek bir İnsan-değil, gerçek Biricik, neredeyse yalnızlığından memnun. Stirner, birlikte-insanlar [Mitmenschen – öteki insanlar] olarak kabul etmediği insanlar tarafından açlıktan ve yoksulluktan ölmeye mahkûm edildi; Nietzsche, tek aşkı olan doğası gereği delirmeye mahkûm edildi. Aristokrat başkaldıranlar olarak ikisi de en aşırı ayaklanmayı öğrettiler, özgür bir ideal uğruna devlet şiddetine karşı küçük ayaklanmaları öğretiler, hayır, insanlar için kutsal olan her şeye karşı son büyük devrimi öğrettiler; ideale karşı, özgürlüğe karşı, aşkın kavramlara karşı, her tür soyutlamalara karşı, her tür –izm’e karşı olmayı öğrettiler. İkisi de metafizik skolastik felsefenin son artıklarını imhâ ettiler; ve her ikisi de dil eleştirisi üzerinden eski psikolojiyi ve mantığı tamamen kaldırma görevine sahip ola-

bilirlerdi, eğer soyut kavramlara karşı savaşmakla sınırlamasalardı kendilerini, eğer yanılısamanın tam da dilin özü olduğu vazgeçiş-bilgeliğine ulaşabilselerdi.

Ama o zaman da yazıları tahrik edici gücünü kaybederdi; vazgeçiş, en kutsal değer-kavramlarına karşı tek yanlı saldırı kadar teşvikleyici olamaz.

Nietzsche de Stirner gibi yeni bir düşmana karşı kendini savaşçı hissediyor. Öyle ki, sanki Tanrı ve Hıristiyanlığa karşı zafer çoktan elde edilmiş gibi. Stirner, inançlılık ve ateizmden ötede “sonsuz” ahlâkın ruhsuz safsatasını soğuk bir alayla geri çevirirken, ki kendisi artık ne bir Hıristiyandır ne de bir “İnsan”; Nietzsche, kendini tahrif edercesine inceledikten sonra acaba düşüncesinde herhangi en son bir Hıristiyan zihniyetli zehirli mikrop saklı mı diye korka korka hissetmeye ve varsa eğer, onu kökünden kazımaya çalışacaktır, kanının son damlasını onun yüzünden akıtmak zorunda kalsa da. Bu noktada Stirner’den daha az özgürdür, Feuerbach’tan da; dünyasında artık olmayan Hıristiyanlığa saldırmak için kendini en aşırı şekilde vahşice ve öfkeyle kırbaçlıyor. Özgür düşüncecilik yaklaşık iki bin yıl boyunca Hıristiyan öğretilerin *hakikatini* çürütmek için önce yavaş yavaş, sonra durmadan hızlı büyüyerek tüm bilgisini kullandı; şimdi de Nietzsche geldi; arı bir bilgi dürtüsünü (fayda ve zarar sorularını göze almadan) yadsıyarak, bilgi dürtüsünde sadece aşma dürtüsü görerek ve arı bir hakikat kavramını feshederek (“ahlâk der ki: bazı yanıtlara *gereksinimim* var”); yani hakikati değil, Hıristiyanlığın kültür değerini, Feuerbach tarafından Hıristiyanlığın dokunulmayan hümanizmini bir sanatçının kendinden fazla emin dürtüsüyle bir burjuvayı karikatüre dönüştürerek

aşağılamak; Nietzsche için önemli olan buydu. Nietzsche, eşi görülmemiş bir acımasızlıkla Hristiyanlığı haksız yere aşağıladı, tarihi açıdan yanlış ve tek yanlıydı bu, özellikle akıl hastalığının başlamasından önceki son bir yıl içinde yaptı bunu. Sadece çocuklar ve karabaşlar bu yazı ve fragmanlarını deli yerine koyabilirler ya da değersiz bulabilirler; bu yazılarında (ve başka yazılarında da) hastalık derecesinde aşırı sinirliliğine dair belirtiler bulunabilir; ama bu düşünceler zarıf bir ruhun son ve mantıklı düşünceleridir. Bir ruh ki acıyan beyninin sunduğu son ışığa kadar sağlıklı bir dev gibi balyozla felsefe yapmak istedi. Putları yıkmak, Bacon'ın idollerini.

Ve henüz parlamayan birçok şafaktan birini getirmek istedi. Balyoz sallayan Nietzsche'yi Stirner'in tam bir öğrencisi olarak tanımak ve sevmek isteyenler, onun "Tan Kızılığı / Ahlaksal Önyargılar Üzerine Düşünceler"ini özenle okumalı (1880 ve 1881, ama 1887'den itibaren tanındı). Burada Biricik'in sözlerine benzer sözler duyulmaktadır, Stirner'den daha fazla biricikliğinin bilincinde olan birinin sözleri. "Töresellik aptallaştırır." "Duygularına güvenmek, bu, büyükbabasına ve büyükannesine ve onların büyükanne ve babalarına Tanrılardan daha çok itaat etmek demektir." - "Vaktiyle Tanrı'nın olmadığı kanıtlanmaya çalışılıyordu; bugün Tanrı'nın olduğu inancının nasıl ortaya çıkabildiği ve bu inancın neyle ağırlık ve önem kazandığı gösteriliyor. Böylece Tanrı'nın olmadığı konusunda karşı kanıtla gerek kalmıyor... Şimdi, Avrupa'nın çeşitli halkları içinde artık Tanrı'ya inanmayan belki on ila yirmi milyon insan var; birbirlerine bir işaret vermelerini istemek, aşırı bir istek mi olur?" (Sadece propaganda arzusundan dolayı Stirner'den

geridedir). - “Ağımızın içindeyiz birer örümcek olan bizler ve ne yakalarsak yakalayalım, *ağımıza* takılandan başka bir şey yakalayamayız.” - “Yaptırılacak-sın.” - “İnsan, nesneleri neden görmez? Kendisi engeller: Nesneleri kendi gizler.” (Elbette dil üzerinden).” “Mesele tam da şudur: Egodan kaçmak ve nefret etmek, başkalarında, başkaları için yaşamak... buna, şimdiye değin düşüncesiz olduğu kadar güvenle bencil değil ve dolayısıyla iyi denildi.” Stirner kadar sert ama başka zamanlarda olduğu kadar esprili bir Nietzsche değil.

”

Feuerbach ve Stirner

Feuerbach'ın eleştirmenleri arasında ona yukarıdan çarpan ve bu sözümona antropoloğun sözcüğe duyduğu batıl inancıyla birlikte Tanrı kavramının bizzat kendisini ve başka birçok heybetli kavramları da yok eden biri var. Nietzsche'den önce balyozla felsefe yapan, bilinçli bir dil eleştirisinden önce insansal sanrının büyük sözleri karşısında kutsal kahkahalar atan biri. Bu kişi inanca karşı, hayalete karşı gerçekliğin bin yıllık düşünce savaşını tinsel açıdan aslında başarıyla sonlandıran tabii ki Max Stirner'dir. Stirner'den bu yana yayımlanan ateist yazılar, ki bunlar bilimsel çalışmalardan daha çok şiir ve popüler tanımlamalardır, – Stirner'in uçuş noktasından bakıldığında – Feuerbach'ın şimdiden verimli olmaya başlayan çukurellerinde sürünüyor. Tanrısızlığın Batı'daki tarihini Stirner ile noktalayabilirdim, eğer düşünsel olarak çalışan insanların yaklaşık tümünün özgür düşünceciliği [*Freigeisterei*] kabul ettiklerinden bu yana özgür düşünceliğin temel açıdan ne kadar gericileştiği ve sulandığı üzerine okuma yapma gereği duymasaydım. Ama Stirner'in başkaldırısı üzerine; cennetteki, devletteki ve toplumdaki hayaletlere karşı radikal başkaldırısı üzerine bilgilerimi sunmadan önce Stirner'in Feuerbach ile ilişkileri üzerine bir şeyler söylemek istiyorum, ki bu ilişkiler bana göre Stirner'in eleştirisini ve Feuerbach'ın anti-eleştirisini ve Mackay tarafından bulunan Biricik'in yanıtını [*Stirner'in Eleştirmenleri*] çok çok aşılıyor gözükmektedir.

Stirner genelleştirici kesin tanımlamayı (“*İnsanı*”) yadsımasaydı ve ona düşmanca yaklaşmasaydı, fazla abartmadan şu söylenebilirdi – ki bunu kimse henüz

fark etmemiştir – : Stirner’in kitabının hedefi öncelikle rakibi Feuerbach’tı. Elbette Stirner gülen öfkesini, Mart öncesinde¹ zamanın tüm hastalıklarını aynı beyaz merhemle iyileştirmeyi düşünen tüm “Özgürler”e [*Özgürler Kulübü*], özgür düşüncecilere, özgür tüccarlara, özgür devletlilere [19. Yüzyılda Almanya’da oluşan Özgür Devlet] ve Hippel’in barında bir araya gelen serbest bir topluluk olan Özgürler Kulübü’nde gevezeliklerini duyduğu özgür yazarlara karşı çevirdi; kitabında, tüm kibirli üstünlüğüyle Proudhon’u, Marx’ı ve özellikle de Özgürler Kulübü’nün ünlü lideri Bruno Bauer’i karşısına aldı; ancak kitabın başlığı ve temel düşüncesi öncelikle Feuerbach’ın yeni insanlık dinine karşı yöneliktir. Stirner’in, “Hıristiyanlığın Özü”nün yazarını Özgürler Kulübü üzerinden kişisel olarak tanımamış olduğu elbette bir şey ifade etmiyor; ama şunu belirtmek isterim ki, belki de kişisel olarak tanışıyordu ve ondan hoşlanmıyordu: Stirner, 1828-1829 kış sömestrini Erlangen’de öğrenci olarak geçirdi ve orada Feuerbach’ın arkadaşı Christian Kapp’ın derslerine katıldı; ve Feuerbach’ın kendisi Aralık 1828’de Erlangen’de habilitasyonunu tamamladı. Bana öyle geliyor ki, meraklı öğrenci, genç hocanın dersine katıldı ve bu liberalleşen Hegelci hakkında olumsuz bir görüş edindi. Bu tiksinti, Feuerbach’ın “Hıristiyanlığın Özü” 1841’de yayımlanınca daha da katılaşmış olabilir. Çağdaşlarına haklı olarak muazzam bir ilerleme gibi görünen bu çalışmanın tamamen özgür olan Stirner’i savaşımaya teşvik etmiş

¹ Vormärz: Mart öncesi. 1848 Mart devrimi öncesine verilen ad – Ç.N.

olması şaşırtmamalı; en iyi silahlarla kilise ve reaksiyon temsilcilerine karşı koymak cesetleri tekmelemek kadar alçakça gelmiş olmalıdır Stirner’e. Bu yüzden Nietzsche, eleştirel faaliyetine Strauss’a karşı başarısız bir saldırıyla başladı. Ve bu yüzden bugün bizlerin, dogmatik, sözcük odaklı batıl inançlı monistlere karşı verdiğimiz mücadele, onların dindar rakiplerine karşı verdiğimiz mücadeleyle karşılaştırılınca, neredeyse daha tutkudur. Mücadele etmek için bir yerlerde ortak zemin olmalı.

“Biricik”in Feuerbach’ın “*İnsanına*” kasıtlı olarak karşı olduğunu kabul etmek istemeyenler, Stirner’in temel anarşist düşüncesinin – daha sonraki önemi ne olursa olsun – Feuerbach’ın insanlık dinine ve insanlık ahlâkına, kısaca bu türden bir eleştirinin eksikliğine karşı yönelmediğini düşünenlere her iki kitabı da art arda okumalarını öneririm; ikisini de boşuna okumamış olacaklardır. Burada sadece koşullu ve koşulsuz aydınlanmacının nispeten küçük edebi çekişmesiyle ilgileniyorum. Sadece iki kitabın karşılaştırılması, Stirner’in, ondan söz etmediği yerde bile, cesur Feuerbach ile kaç yerde alay ettiğini gösterebilir. Sadece Feuerbach’ın ikinci baskıya önsözünden (1843), Her şeyi ezip geçenin (Alleszermalmer) – Kant’tan daha çok Stirner böyle adlandırılmalıdır – öfkesine gerçekten meydan okuyabilecek birkaç pasajı alıntılanmak istiyorum. Feuerbach, önceki spekülâtif felsefenin *Omnia mea mecum porto* [Sahip olduğum her şeyi yanımda taşıyorum] ilkesini kendisine uygulayamayacağını, *kendisi dışında olan* birçok şeye sahip olduğunu söyler; ona göre insan onun felsefesinin gerçek *Ens realissimum*’udur [en gerçek varlık]; çalışmaları

dinin *insansal* özüne değil, sadece *insansal-değile* karşıdır; Tanrı, Tanrı Sözü, Üçleme [teslis] Hiç değildir, bizzat insan doğasının gizemleridir ve dinin gerçek içeriği olan insan bir yanılsama değildir; antropolojiyi teoloji seviyesine yükselttiğini söyler. Biricik sadece, dindarlar için Tanrı'ya küfür, liberaller için sonsuz gerçekler ve sadece Stirner için çan sesleri sayılan söz konusu önsözdeki bu tür tümcelere karşı değil; aynı zamanda bizzat kitabın çeşitli ifadelerine de karşıdır – dediğim gibi – yüz yerde küçük yan saldırılar; ama aynı zamanda “İnsan” ve “Ben” olmak üzere iki ana başlıkta ifade edilen düşünceler de açıkça anti-Feuerbachçı'dır. Feuerbach'ın yeni tanrısı “İnsan” tüm kültürel tarih boyunca izleniyor ve onunla içi boş bir kavramsal varlık olarak alay ediliyor; “Ben”, ikinci bölümde sarhoş bir coşkuyla gerçek olmayan insana karşı tek gerçek olarak getiriliyor. Kitabımı bir başka kitapla yarıda kesemem, Stirner'in Feuerbach'a karşı polemiklerini her sayfada gösteremem; Reclam'ın [yayınevinin adı] genel olarak erişilebilen baskısından alıntı yaparak birkaç pasaja işaret etmek yeterli olacaktır.

Sadece Ben ve tin bir ve aynı şeyin adı olmadıkları için, bizzat tamamen farklı şeylere verilen farklı adlar oldukları için, sadece buradan tamamen totolojik olarak tinin öte dünyada konakladığı yani Tanrı olduğu zorunlu sonucuna varılmaktadır. “Feuerbach'ın Bize sunmaya çalıştığı kurtuluşun ne kadar teolojik olduğu ve Tanrı bilginliği içerdiği buradan anlaşılmaktadır” (s. 42). Feuerbach, tin olan Tanrı'ya özümüz der. “Ben ne Tanrı'yım ne de *İnsan*, ne yüce varlık ne de Kendimin varlığıyım. Dolayısıyla meselenin özü açısından varlığı içimde ya da dışımda düşünmem fark etmiyor.”

Eğer Feuerbach, Tanrı'nın cennetteki evini yıktıktan sonra onu pılı pırtısıyla birlikte Bize taşınması için zorlarsa, o zaman onun yeryüzü konutları olan bizler hıncahınç dolarız (s. 44). “Sadece özleri kabul etmek ve özlerden başka hiçbir şeyi tanımamak – işte din budur: Din dünyası özlerin, hortlakların ve hayaletlerin dünyasıdır” (s. 52). Stirner'e göre Feuerbach, kendi dininin yeni bir hakikat olduğunu iddia ettiğinde sadece dogmanın gramer biçimini tersine çevirdi (s. 60). Biz asla günahsız Hristiyan olamadık; ama daha da saçma olan, “gerçek insanlar” olmamız ve ulaşamaz ideale ulaşmamız gerektiği varsayımıdır (s. 208). Feuerbach sevgiyi kutsal (Stirner, kutsallık kavramını teolojik olduğu için yadsımdan yorulmaz), tanrısal bir güç olarak görür, Biricik ise sevgiyi bir duygu olarak besler, ama töresel bir görev olarak onu aşağılar (s. 344). Stirner'e göre Feuerbach, dili tıpkı Hegel gibi kötüye kullanır, materyalizmine yalnızca mutlak felsefenin doğaüstücülüğünü giydirir (s. 398f). Stirner'e göre Feuerbach, sadece “tanrısalın” var olduğunu, ve “arı insansalın” gerçekleştirilebilir olduğunu söyler: bu son sığınak da artık koruma sağlamayacaktır, der Stirner. (s. 425) Özellikle de metnin sonunda Feuerbach'ın ideal insanının kulaklarına Stirner'in kırbaç darbeleri iner. Feuerbach yanıtladı.

Stirner'in kitabının yayımlanmasından kısa bir süre sonra kitabın onurlandırıldığı birkaç eleştiri arasında Feuerbach'ın eleştirisi de (anonim) vardı. Rakibinin büyüklüğünü tamamen göz ardı etmemesi Feuerbach'ın cesur karakterini gösterir; ama bir aile mektubunda andığı gibi tanıdığı en zeki ve en özgür yazarı polemiklerinde anmadı elbette. Tam hissetmediği o

darbelerden dolayı kırılmadı Stirner’e, daha çok Stirner’in ona, Hristiyanlığın azılı düşmanına, gerici demesine kırıldı. Feuerbach ilk önce, acımasız rakibini şaka dolu bir “açık mektupla” başından savacağını düşündü; ama şaka yapmanın hiç de yeri olmadığını anlamış olması gerekir ve adını vermeden üç ayda bir yayınlanan bir dergide zayıf bir yanıt yazdı, ki bu dergi de – kendisinden söz edilmeyi hak ediyor – “Hristiyanlığın Özü”nün ve “Biricik”in yayımlandığı aynı yayınevinde yayımlanıyordu.

Stirner’in repliği de, imza olarak sadece adının baş harfleri kullanılarak, Wigand’ın üç aylık dergisinde yayımlandı (1845). Stirner, çelik bir sertlikle üç eleştiriye karşılık veriyor: biri sosyalist, biri eleştirel-liberal ve öteki de Feuerbachçı. Eleştirisinin hemen başlangıcında, karşıtlarının onu yanlış anladıklarını aynı anda yadsıması, Zeitgeist’in gücü açısından dikkate değerdir; üçü de onun kavramlarını yanlış anlamışlardı. “Feuerbach’ın, dünyadaki Biricik’in yanına getirdiği Cennetteki Biricik boş lafın sahibi olmayan boş laftır. *Düşünülen* Biricik Tanrı demektir ... Eğer cennetteki Biricik, Feuerbach’ın kafasında değil de, kendi kafasında olsaydı, o zaman Biricik’i kafasından çıkarıp atmak pek zor olacaktı.” Stirner’e göre üçü de egoisttir ve Feuerbach da açıkça Feuerbachçadan başka bir şey yapmaz. Feuerbach *kendi* dünyasından farklı bir dünyada mı yaşıyor? Ve yine sevginin “kutsallığı” ile alay ediliyor. “Peşine düştüğün ilgiyi bugün kutsallaştırırsan, yarın kölesi olursun.” Ve yine “*İnsan*” teşhir ediliyor; her gerçek insan insan kavramıyla ölçülürse, bir insan-değildir o [*Unmensch*].

Metnin sonuna doğru Feuerbach’a özellikle değiniliyor. Stirner’e göre Feuerbach (sözcükler hiddetle söylenmelidir) gerçek bir Hıristiyandır, çünkü insana ilişkin tam yetkin bir özün temel önyargısını temsil ediyor. Tapınak efendisine küfür eden Selahaddin Eyyubi gibi Stirner de Hıristiyan karşıtı Feuerbach’a “Hıristiyan” diye hitap ederek ona küfür etmek istiyor. Ardından, kardeşi Friederich’ten (çok sulandırılmış bir aydınlanmacı) farklı olan Ludwig Feuerbach ile alay ediyor; ona verilen addan dolayı o, biricik ve eşsizdir. Sonuç olarak, Feuerbach’ın daha önceki bir çalışmasına işaret edilerek üç eleştirmene nazikçe atıfta bulunuluyor; orada felsefi eserlerin bazı yorumlayıcılarının aptallığı bir yanlış anlama eleştirisi olarak açıklığa kavuşturuluyor; usun görkemli sözleri anlamsız çocuk masallarına dönüştürülüyor.

Stirner ile Feuerbach arasındaki ilişkinin net bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamak için bu polemige biraz fazla yer verdim. Görünüşte tinsel boyutta birbirlerine yakın gözükten aynı dönemin bu iki düşünürü, esasen ama farklı yüzyılların, farklı dünyaların temsilcileriydi: Feuerbach son aydınlanmacıydı; önce usu, şimdi de insanlığı bir din olarak Hıristiyanlığın yerine koymakla ve Hıristiyan etiğin eski kavramlarını titizlikle muhafaza etmekle Hıristiyanlığa ilişkin tüm temizlik işlerini yaptıklarını sanan 18. yüzyılın cesur adamlarının gecikmiş soyundandı; Biricik işte tam da bu kavramları 20. yüzyıl okurları için acımasızca paramparça etti. Tinsel açıdan egemen olan Stirner Feuerbach’ın önemli derecedeki yaşam boyu başarısının sadece hakkını veremedi; nihayetinde alt olan Feuerbach ise Stirner’in düşünce gücünü anlayamadı bile.

Bruno Bauer ve Edgar Bauer

Genç Hegelciler arasındaki tüm bu karşıtlıklar sadece kendilerine yakın olanlara bu kadar parlak gözüküyordu; bizim mesafemizden bakıldığında bunlar, Feuerbach, Strauss ve Bauer yalnızca tek bir dalgayı, ortak Hegelei'nin² bir yükselişini oluşturuyorlar. Alman felsefesinin en gurur verici zirvesi olan ve pek fazla saygı içermeyen “Hegelei” ifadesini kullanmakta herkesten daha çok hakkım olduğunu düşünüyorum; çünkü Hegel'in diyalektik yöntemi gerçekten de sözcüksel batıl inancının, sözcüğün üstün olduğu inancının ya da gerçeklik dünyasına ilişkin kavramın üstün olduğu inancının uç noktasını ifade ediyor, çünkü öncelikle benim dilsel eleştirel öğretim diyalektik yöntemin tüm yönlerinin üstesinden geldi: Ortodoks olanı da eleştirel olanı da aştı. Genç Hegelcilerin, özellikle Bruno Bauer ve Max Stirner'in Hegel'e dayalı tinsel kökenlerine gelince, Hegel'in, Tanrı'yı ilkin Tanrı'nın (kilisenin kişisel Tanrısının) bilinç üzerinden kendine gelmesini sağlayarak (ve biz insandaki bilinçten başka bir bilinç bilmiyoruz) ve – Feuerbach'tan çok da farklı değil, sadece daha gizli bir şekilde – dini aslında antropolojikleştirerek, hominizme dönüştürerek gerçekten yok ettiği unutulmamalı. Hegel'in radikal öğrencileri sadece bizim sahip olduğumuz büyük mesafeli bakış açımıza sahip olamadıkları için, aynı cephenin savaşçıları olduklarını fark etmediler; Strauss ve Bruno

² “Hegelei”, Arthur Schopenhauer tarafından Hegel'e karşı türetilmiş alaycı polemik bir ifadedir; entelektüel derinlik ve önemli olma izlenimi yaratmak adına büyük ölçüde içerikten yoksun, anlaşılabilir, karmaşık, gizemli bir dil yaratmak. Schopenhauer'e göre aynı şey “Hegelciler” için de geçerlidir – ç.n.

Bauer gibi üzücü bir hırsla birbirleriyle düşmanlaştılar. Ve hiçbirisi Stirner'in, Hegelei'dan, gülerek, en son çıkarımları hangi güçle elde ettiğini anlamadı. Buna ek olarak: Bruno Bauer eleştiriyi, ne pahasına olursa olsun bizzat eleştiriyi öğütlemekten önce, aynı aşırı yöntemle, dergi gibi bir silaha da sahip olunca, parti-nin liderliğini birkaç yıl boyunca elinde tuttuğu için ortodoksluktan yavaş yavaş kurtulmak zorunda kaldı. Bugün, Bruno Bauer'in Mart öncesi Almanya'sında oynadığı rolü pek anlayamıyoruz; D. F. Strauss'un rolüyle karşılaştırdığımızda bile bilimsel başarısı bize çok düşük görünüyor. Bauer, daha sonra yazılan İncil-lerin [Evangelien] bireylerin bir sahte işi olduğu öğretisini savunmakla hilekârlık hipotezini tekrarlamış oluyor ve İncil eleştirisinde neredeyse ilkel davranıyor, oysa Strauss kendi mitinde halk şiiri gibi bir şey görür. Bauer'in İncillere ilişkin tartışmaları çoktan güncelliğini yitirmiş durumda. Sağ ve Sol Hegelcilerin birbirlerine öfkeyle "panteist" ve "ateist" diye küfür etmeleri bize neredeyse eğlenceli geliyor, çünkü her iki taraf da görünüşte birbirine karşıt gibi gözükken kavramlar hakkında yaklaşık olarak aynı şeyi düşünüyorlardı. En sevdiği kavram "eleştiri" olan Bruno Bauer'in, Hristiyanlığı yadsıma konusunda kendinden önceki herhangi bir teologtan çok daha ileride olduğu apaçıktır. Ne var ki kitapları (özellikle "Sinoptiklerin Evanjelik Tarihi Eleştirisi") aracılığıyla kendini teoloji dışına taşımış olmasına karşın teolog olmayı ve teolog olarak çalışmayı isteme hatası yaptı. Bruno Bauer (1809-1882) üstün gelmek istediği Strauss'tan daha uzun yaşadı, – Bonn Üniversitesi'nden atıldıktan sonra – çeşitli tarihi ve politik kitaplar yazdı, ancak Strauss gibi serbest bir yazar olmadı. Tekrardan basit

mantıklı olamayacak kadar teolojikleşmişti. Onun açık bir şekilde sinoptiklere yönelik eleştirisinin amacı olan ateizmi de – deyim yerindeyse – mantıksız ve Hegel tarzı papazca bir ateizmdir. Ona göre doğanın, ailenin, devletin, dünya egemenliğinin artık bilince bağlı olmadığı yerde Hristiyanlık başlar; bu yere tüm dinlerin tepesi ve sonu denebilir; tabii ki biraz Hegelleştirilmiş tarzda söylemek gerekirse şöyle ifade edilebilir: Bauer’ın Tanrısı her topluluktan kurtulduktan sonra öz bilinç elde edebileceği ve bir Tanrı olarak görülebileceği hiçbir topluluğa sahip değildir artık. Mart öncesi tüm “özgürleşmiş” Yahudilerin Bruno Bauer’e coşkuyla bağlılıklarını Bauer’ın yadsıması çok tuhaftır: Hristiyanlar bir ayağıyla ateizmdeydiler; ama seçkin halkın bu kadar ileri gidebilmesi için önce Hristiyanlıktan geçmesi gerekecekti. İki kuşak sonra iyi anlamını hâlâ yitirmemiş bir sözcük.

Bu yüzden, Bruno Bauer’ın Mart öncesinde düşüncenin ve gücün alkışlanan bir adamı olup olmadığını ve bir eleştirmen ve hatta bir teolog olarak bizim için bir anlam ifade edip edemeyeceğini açık bırakıyorum; ancak, birazdan öğreneceğimiz gibi, Stirner’in içinden geldiği özgür çevrenin önde gelen kişiliği Bauer olduğu için, Bauer’ın çevresindekilerinin – eleştirinin bilimsel sorunları dışında – düşünsel kurtuluşun büyük görevi olan aydınlanma hakkında ne düşündüklerini kendimize sormalıyız. Açıkça şunu söylüyorum: Bauer’ın çevresi hakkında kesin bilgi edinemediğim için çok öğretici bir koleksiyonun editörü olan Martin von Geismar’ın Bruno Bauer’ın ya da daha coşkulu, daha kavgacı kardeşi Edgar Bauer’ın (1820-1886) takma adı olup olmadığından emin olamadım. “Bibliothek der deutschen Aufklärer des 18. Jahrhunderts”ın

(18. Yüzyılın Alman Aydınlanmacıları Kütüphanesi) nadir bulunan beş sayısı (1846 ve 1847’de Otto Wiggand’ın Leipzig’deki yayınevinde yayımlandı) her türden dinsel radikalizmin el kitabıdır. Alman Aydınlanması hakkındaki açıklamaların için Geismar’ın kitabından (toplamı 750 sayfadan fazla) eklemeler alınabilir. Örneğin Bahrdt’ın yazgısına ilişkin onun zorunlu inancı ve Ritter von Zimmermann’a karşı broşürü; Zopfprediger’in [Johann Heinrich Schulz’un takma adı] “Philosophische Betrachtung über Theologie und Religion überhaupt und über die *jiüdische* Insonderheit” (Teoloji, Din ve Özellikle Yahudi Özelliği Üzerine Felsefi İnceleme) adlı eserinin yeniden basımı; D. F. Strauss ve Bruno Bauer arasındaki mücadeleler konusunda başpapaz Vogler’in çalışmaları; aydınlanmanın temel sorunları üzerine Dippel, Edelmann, von Knoblauch ve Riem’in eski polemikleri. Son olarak, koleksiyonun tamamı için ön baskısı yapılan ayrıntılı ve günümüzde de okunabilir değerde “Lutheryanlığın Tarihi (16. ve 17. yy)” adlı çalışma. Yazarı kesinlikle hapis cezasından asla korkmayan Edgar Bauer’dır. Bunu yazan kişi artık bir Lutheryan değildir, artık Hıristiyan değildir, artık deist ya da teist değildir.

Günah bilinci üzerinden ayak takımının, kölelerin ve kötülerin dinini ilk yaratan kişi Luther değildir (Nietzsche: köle ahlâkı), ama harf inancı ona aittir; “Yeni dönem Hıristiyan ayak takımının egemenliği istikrarlı bir inancın egemenliği üzerinden kendini ifade etmiştir”. Carlstadt’a ve köylülere karşı yapılan itirafın ağır adaletsizliği vurgulanmaktadır. “Eş anlamlılar şunlardır: dinsel bir dogmaya sahip olmak, saçma bir düşünceye sahip olmak, deli olmak ve – hoşgörüsüz olmak.”

Bütün Protestan kâfirler Luther'e karşı savunulur; tıpkı devletin sadık vatandaşların çaresizliğini polis aracılığıyla telafi etmesi gibi kilise de dogmalar ve ayinlerle kendi çocuklarının yoksulluğunu gideriyor. "Âdem'in kalbinde zaten bir jandarma vardı, aksi takdirde cennetten kovulmasına izin vermezdi." Luther'in ölümünden sonra dogma, teologların yama yapacakları giysilere işaret etti. Dünyanın bir papalığı olmalı, gerekirse onu çalmalı; Papalığın başaramadığını Lutheryanlık tamamladı: tüm insanı dinsel esarete maruz bıraktı, dogma-insanını yarattı. Stirner'e açıktan işaret edilerek devrimci Valentin Weigel övülür; Paracelsus ve Boehme daha az lütuf buluyor ama İncil'i "değersiz" bulmakla affedildiler. Sonunda yazar, Lutheryanlığın tüm birleşme girişimlerini ve sözde senkretizmi yadsımış olmasından dolayı onunla tamamen alay ediyor; "sadece teologların dogmatik güç gösterme ifadelerinden ortaya çıkan bu barış önerileri, hatta kendi güçlerini ellerinden almak için arı Lutheryancı çelişkiyi deneyimlemek zorunda kaldı ... Tamamen doğru: Kalvinistler ve Papistler, Lutheryanlığa karşı olmakla birlikte Lutheryanlığın en azından varlığını kabul ettiler. Ama bu önemsiz bir mesele sayıldı."

~

La Rochefoucauld

Genç Hegelciler arasında en güçlü ve en taşkın Hegelci'ye, Stirner'e, Biricik'e yer vermenin zamanı gelmiştir şimdi, ama öncesinde – birkaç sözle – çok daha yaşlı, Fransalı bir Kendi-olanı karşılaştırma amaçlı inceleyeceğim.

Stirner'in edimi ile 18. yüzyılın zayıf aydınlanması arasındaki temel farka işaret etmiştim; Feuerbach tam da söz konusu aydınlanmanın Hegelleşmiş temsilcisiydi. Bu nedenle burada anmayı uygun bulduğum – “Yeni Fransa Tarihi” bölümünde işleyebilmek için bölümün tüm çerçevesini kırmam gerekirdi – şimdiye kadar kısaca değindiğim 17. yüzyıldan birini – Stirner'i konuşmaya çağırmadan önce – anmak istiyorum. Kastettiğim kişi Duke de la Rochefoucauld (1613-1680): Mesleği gereği bir düşünür olmayan, hatta özgür bir düşünür bile olmayan, ama tüm ahlâki kavramların yeniden değerlendirilmesini, hatta Stirner'in ve Nietzsche'nin ahlâki devrimlerini de gerçekleştirmesi gereken biriydi, eğer kendi düsturlarını sonuna kadar düşünme hırsına sahip olsaydı. Bu düsturları (tarih eseri dışında seçkin Beyefendi'nin yazmaya tenezzül ettiği tek kitabı), Voltaire'ın bir zamanlar dediği gibi, tüm Fransızlar ezbere biliyordu. Ne var ki düsturlar yalnızca yüzeysel olarak ince bir şekilde bilenmiş aforizmalar ve tek bir motifin, egoizm motifinin virtüöz varyasyonları olarak değerlendiriliyorlardı. En sağlamından bir törelci materyalist olan La Rochefoucauld'nun insanlığın kurtarıcılarında biri olarak algılanmaması pek de yanlış sayılmaz. Stirner'in ve ondan kısa bir süre sonra Nietzsche'nin tüm ruhsal güçlerini seferber ederek doğruluk adına miras alınan ideallerin

ve soyutlamaların geçerliliğini ortadan kaldırmaya çalışmaları ile aylak bir Fransız Dükü'nün bu idealleri ve soyutlamaları kendi mirasında bulamadığı için kendi kişiliği adına anlamsız görmesi birbirinden farklıdır.

Aforizma ustasının ünü onda kalacak; Nietzsche bile hiçbir zaman aforizmanın bu mükemmel şekline ulaşamadı. La Rochefoucauld da Stirner gibi, egoizminde ötekilerle birlikte olmaksızın, Biricik'ti, tereddütsüz; Stirner gibi meselesini kendi üzerine ya da hiç üzerine koyduğunu haykırabilirdi; ama o, Stirner'in tersine, biricikliğinin farkında değildi. Böylece La Rochefoucauld erdem yalanı, merhamet yalanı, fedakârlık yalanı vb. üzerine alaylı kahkahalarından dolayı bir kurtarıcı olmadı. Sadece kendisi özgürdü. Rastlantı sonucu büyük bir Beyefendi olarak doğmuş bir suçlu gibi özgür. Yanlış anlaşılmasını istemediğim şey; ben de pratik ahlâk eleştirmenlerine çok değer veriyorum, örneğin şunları itiraf etti: "*Dans l'adversité de nos meilleurs amis nous trouvons toujours quelque chose qui ne nous déplaît pas.*" [*En iyi arkadaşlarımızın aykırılıklarında her zaman umursamadığımız bir şey buluruz.*] Ama ne var ki La Rochefoucauld'nun alaycı gülüşü en fazla Voltaire'in kutsal olmayan kahkahasına yaklaşıyor; dil eleştirisi üzerinden Hegel ile, yani felsefi olarak ifade edilen her dil ile baş eden Stirner, Biricik Stirner, Nietzsche'den kırk yıl önce bize Zerdüş'tün kutsal gülüşünü öğretti: o gülüş Tanrı'ya, dünyaya ve kendimizdir.

~

Stirner

İncil'in ve teolojinin eleştirmenleri Strauss, Feuerbach ve Bauer'den ahlâk eleştirmeni Nietzsche'ye giden yolların hiçbirisi düz değildir. Bir dolambaçlı yol "egoist" Max Stirner'e götürür. Tabii ki, onun kendine düşkün bir yaşam tarzı olduğundan dolayı onu suçlamak istemiyorum ya da – ki bu da yanlış olurdu – güya egoizmi vaaz ettiğinden dolayı ona egoist demiyorum; çünkü bizzat onun neredeyse biricik eseri "Biricik ve Mülkiyeti"nin özünü ifade etmenin en kolay yolunun bu olduğunu düşünüyorum. Stirner ne kadar özlemle gerçekler dünyasında ve düşünce dünyasında, inceleyerek etrafına bakınsa da Ben'den başka bir şey bulamıyor. "Meselemi Kendime, şu Biricik'e bırakırsam, o zaman meselem kendi yaşamını kendisi tüketen geçici ve ölümlü bir yaratıcının meselesi olur ve diyebilirim ki: Ben meselemi Hiç'e bıraktım." Ve bu Ben, bu Hiç Tanrı ile, en azından Hegel'in Tanrısıyla eş anlamlıdır.

Günümüzde bile kimileri, kitabından dolayı anarşist Stirner'in çılgın ya da şeytanın bizzat kendisi olduğunu düşünürler; anarşist olduğu için de bugün hâlâ, onun adına yine yeni bir insanlık çağı başlatmak isteyen farklı inançlardan insanlar var. (Dostum Gustav Landauer büyük bir Stirner hayranıydı ve gençken birden fazla makalesini "Caspar Schmidt" imzasıyla yayımladı.) Stirner ne şeytandı ne de çılgın; daha çok hiçbir güce ve hiçbir sözcüğe aldanmayan sessiz, asil bir insandı, öylesine biricikti ki, dünyaya sığmayacak ve sonuç olarak aklıktan ölecek kadar; o sadece iç dünyasında bir başkaldırandı, politik bir önder değildi, çünkü onu insanlarla birleştirecek ortak bir dil bile

yoktu. Bu olağanüstü adamın yaşamı üzerine bir şey bilinmiyordu, ölümünden kırk yıl sonra da hiçbir şey bilinmiyordu, ta ki John Henry Mackay büyük bir gayretle bulunabilecek tüm haberleri bir biyografiye dönüştürene dek. Orada en azından gerçek adının Johann Caspar Schmidt (Stirner adı Özgürler Kulübü'nün ona verdiği bir lakaptı) olduğu, 1806'da doğduğu ve 1856'da öldüğü gibi notlardan daha fazlası bulunabilmektedir. Çok yönlü bilgisini elbette kendisine borçluydu. Berlin Üniversitesi'nde en ünlü profesörlerden bazıları öğretmenleriydi: [Carl ve Heinrich] Ritter, Böckh, Neander ve Marheineke, Lachmann, Michelet, Schleiermacher ve bizzat Hegel. En çalışkan ve en zeki öğrencilerden biriydi, bu nedenle devlet sınavı [Staatsexamen] bir öğretmenin onuru için pek elverişli değildi. Doktora ve akademik kariyer ona çekici gelmedi. Öğretmenlikle ekmek parasını kazandı. Yazarlığa yukarıda sözünü ettiğim "Özgürler Kulübü" çevresinde başladı. Friedrichstrasse'deki bir şarap barında düzenli bir şekilde bir araya gelen gazeteciler, yazarlar ve muhtemelen cesur subaylardan, Mart öncesi özgür düşünenler ve serbest yazarlardan, özgür tüccarlar ve özgür devletlilerden [19. yüzyılda Almanya'da oluşan Özgür Devlet] oluşan serbest bir topluluktu.

Bruno Bauer bu tüzüksüz topluluğun düşünsel başı olarak görülebilir; Stirner henüz 1842'de ilk makalelerini yayımladığında Bauer, Strauss gibi özenli bir araştırmacı değildi ama çok daha hırslı bir şekilde "İsa'nın Yaşamı" [Strauss'un kitabı] adlı İncil eleştirisine üstün gelen eleştirisinden dolayı Bonn'daki profesörlüğünü kaybetmişti; Yeni Ahit'in neredeyse tamamını Roma İmparatorluğu döneminden kalma bir

sahtelik olarak göstermeye çalıştı. Daha önce gördüğümüz gibi bu “eleştirmenler”, Bruno ve Edgar Bauer, teoloji ve Alman Aydınlanması konusunda kazanımlar sağladılar. Feuerbach ile birlikte anti-Hıristiyan Hegelciliğin en uç kanadına rehberlik eden işte bu Bruno Bauer’e karşı Prusya Eğitim Bakanı tarafından alevlendirilen, teoloji profesörlerince stratejik olarak yönlendirilen bir kavga oluşmuştu; Bauer, mutsuz olan herkes tarafından dinsel ve siyasal özgürlüğün kahramanı olarak ünlenen bir şöhrete sahipti; ancak bu şöhreti onun başarılarından daha çok karakteri hak etmişti; özgür düşünceli Bauer’e karşı yazılan, dönemin (1842) en iyi metni ama gariptir ki bir katı inançlı tarafından yayımlanmadı, bizzat Hegel’in ilk karşıtı O. F. Gruppe tarafından yazıldı, hatta bu metin Bauer ve Feuerbach’a karşı olmaktan daha çok bizzat Hegel’e karşıydı; yine de bu metin, “Bruno Bauer und die akademische Lehrfreiheit” (Bruno Bauer ve Akademik Öğretim Özgürlüğü) Mart öncesindeki gerici akımın işine yaradı.

“Biricik ve Mülkiyeti” Kasım 1844’te yayımlandı, tamamen Genç Hegelci harekete bağlı, birçok yerde bir rastlantı gibi yine Feuerbach ve Bruno Bauer’e (temelde yıkıcı, ama görünüşte neredeyse dans eden ve oynak bir zarafet ile) karşı yöneltilmiş ama temel düşünceleri itibarıyla o kadar zamansız ki ve o kadar zamana karşı ki çağdaşları kitapla ne yapacaklarını bilemediler. Stirner’in değerli öğrencisi Mackay, Stirner’in eserinin büyük bir etki ve hatta sansasyon yarattığını iddia etmekle kendini kandırmaktadır; yetkililer kitaba hemen el koydular, ancak tehlikeli olamayacak kadar “absürt olduğu” gerekçesiyle birkaç gün

sonra yasak kaldırıldı; bu, yaklaşık olarak, kitaba işaret eden birkaç yazarın da görüşüydü. Boşa çıkan bir hamle. Yazar, yalnızca Hippel'in şarap barında [Özgürler Kulübü'nde] ünlendi. Sonrası sessizlik, kaybolmuşluk. Diri diri gömülmenin korkunç yazgısını hiçbir önemli kafa hiçbir zaman Stirner kadar bu denli bir neşeyle taşımadı. Stirner, gülerek boğuldu.

Mackay'dan önce ölü Stirner'i ilk diriltten Eduard von Hartmann değildi, özenli J. E. Erdmann da değildi, bizzat F. A. Lange idi. "Materyalizmin Tarihi" adlı çalışmasında, "Biricik" in yayımlanmasından 20 yıl sonra Lange, kitabı kötü şöhretli bir eser olarak adlandırır ama o döneme özgü ortamın materyalizminden açıkça ayırır.

Bu kadar aşığılayıcı ve dolayısıyla baştan çıkarıcı, bu kadar şaşırtıcı ve çoğu kez büyüleyici, kişisel olarak bu kadar güçlü bir kitabın doğrudan etkisizliği Mart öncesi toplum ile Ansiklopediciler dönemindeki Fransız toplumu arasındaki farkı kısaca anımsarsak, belki açıklanabilir. Bir tarafta amaçlarının farkında olan özgür düşünürlerce fethedilen en soylu Bay ve Bayanların kaleleri ve Paris Salonları; diğer tarafta ise Berlin'de bir bar; dar kafalıların inadına yüksek sesle eğlenen ve çoğunlukla gürültü yapan, dar kafalılıktan kendileri de payını almış, raydan çıkmış yazarlar. Ruge ve Herwegh gibi tanınmış kişiler barda olup bitenler karşısında dehşete düşmüşlerdi; ve sempozyumun kralı Bruno Bauer, Stirner'e çok kızmıştı kendisini aşmış olmasından dolayı.

Stirner'in kitabı Stirner'in fikirlerinin tanıtımını yapamadı, çünkü en yakın çevresi için anlaşılabilir bir ki-

taptı ve anlaşılmaz kalmak zorundaydı. Bu çevre – dü-rüst olmak gerekirse – Fransa’dan (ve İngiltere’den) gelen birkaç parolanın coşkusuna kapıldı: siyasi öz-gürlük ya da cumhuriyet, ekonomik özgürlük ya da komünizm, dinsel özgürlük ya da (çok temkinli) ate-izm; ifade biçimi genellikle yöneticilere karşı güçsüz bir öfke: prenlere, kapitalistlere ve hiyerarşiye karşı. Ta ki 1848’in küçük devrimi az da olsa öfkeye yer açana dek. Ve tam da bu dönemde henüz tanınmayan bir öğretmen olan Johann Caspar Schmidt, üç tür libe-ralizme kahkahalar içinde cesaretle gülmeye başlar: kendi devletlerine bağlanmak isteyen cumhuriyetçi-lere, burjuva paçavrası olmak isteyen proletaryaya, her şeyden önce ama dinsel özgür düşünceliğin pu-tuna; eski Tanrı’yı insanın bir yarattığı yapan ama taht-tan indirilen Tanrı’nın yerine derhal yeni bir ilâhı, ger-çeklikler dünyasında olmayan yeni bir hayaleti, insanı getiren Feuerbach’a. Feuerbach’ın antropolojisinde soyut “*İnsan*”ın oynadığı rol üzerine düşünmek gere-kir; aslında, Stirner’in, Biricik öğretisiyle hangi deh-şeti uyandırmak zorunda kaldığını anlamak için de Bruno Bauer’in İncillerin doğuşunu yığınların gelene-ğine nasıl bağladığı üzerine (Evanjelistlerin bireysel faaliyetleri unutulmadığı halde) düşünmek gerekir. Bu noktada bir patlama gibi güçlü, başarılı bir dil eleştirisi icra etti Stirner. O, egoizm adı verilen kendine düş-künlüğü hiçbir bağlamda öğretmedi; kategorik emiri bizzat yadsıdı. Genel kavramların herhangi bir anla-mını, Orta Çağ’ın herhangi bir nominalistinden çok daha güçlü bir şekilde yadsıdı, yalnızca bireylere (dil-sel olarak sadece biricik Ben için görkemli) gerçeklik tanıdı; devlet, toplum, hukuk, gelenek ve ayrıca din

gibi kavramları sap bıçer gibi geniş kapsamlı bir tırpanın bıçağı ile biçti. Hiç kimsenin kendi gölgesinin üzerinden atlamak gibi bir yükümlülüğü yok (bu arada, hiçbir yükümlülük yok). Sadece bir aptal, Stirner'i, bir şeyi çok yakından gördüğü ve diğerini fark etmediği için suçlayabilir: Biricik ve diğer Birlikte-Biricikler arasındaki gerçek, bilinçaltındaki, çoğu zaman miras kalan faydalı bağlantıyı. Şüphesiz Stirner bir peygamber ya da bir sanatçı gibi bir ilhama, özgür bir görüşe duyulan özleme düşkün ve önüne çıkan geleneğin tüm duvarlarını yıkmak isteyen bir monomandı; ve kendi Ben'inden başka bir yolu olmadığı için kafasıyla duvarları yıktı. Nietzsche'nin daha sonraki deliliğine gönderme yaparak onu türümüz adına zararsız hale getirmek isteyen aynı budalalar, Stirner hakkında da gülümseyip fısıldayabilirler: "Annesi delirmişti."

Stirner'in ölü putları devirir gibi yıktığı kavramlar arasında dinsel kavramlar olduğunu da özenle söyledim. Stirner o kadar özgürdü ki dinle savaşmayı yarımsal bir görev olarak görmüyordu. Kendine – farkında olmadan – daha zor bir görev vermişti, kendini – sadece kendini, insanlık onun umurunda değildi – eski öğretmeni Hegel'in zulmünden, düşüncenin hayaletinden kurtarmak. Hegel'in soğuk ve keskin diyalektikliğine tamamen sahip olarak Hegel'i imhâ etti. Descartes gibi o da yeni bir felsefe başlattı ve onu aynı formüle dayandırdı. Benim Ben'im bildiğim tek kesin olandır, Descartes korkuyla düalizme geri döndü, Stirner, ama benzeri olmayan bir iç cesaretle itiraf etti: kendi Ben'inden başka hiçbir şey bilmemektedir. "*Cogito ergo sum*" formülünde üzerine gülmek zorunda kaldığı iki hayalet gördü: Düşünme ve Varlık. Latince kullanımına göre Descartes'ın formülünde

ifade edilmesine bile gerek olmayan şu sıradan *Ego* sözcükcüğünden gına gelmişti ona. Ben'i dışında hâlâ bir şeyler var eden kişi henüz özgür değildir. Komünist, bir hayalet tarafından etkilenmesine izin verdiği için özgür değildir: *toplum*. Cumhuriyetçi, devletin hayaletine inandığı için özgür değildir. Feuerbach ve Bruno Bauer özgür değiller; her ikisinin sahte düşünceleri de [Scheingedanken] Hegel'in sözcük fabrikasında yoğrulmuştur; Feuerbach, yaşamayan ve bireyin yanında ya da üstünde yaşayamayan *İnsana* saygıyla bakar. Bauer, her yerde özbilinçten yola çıkıyor ve kimse bu özbilinç taşıyıcısının kim olduğunu asla öğrenemedi. Stirner'de Tanrı özellikle saldırıya uğrama ya da küfür edilme onuruna sahip değildir artık; öteki hayaletimsi kavramlarla birlikte hurda yığınına fırlatılır sadece. Stirner, Tanrı'ya, tadını çıkararak gülebilen ilk ateisttir. "Hiçbir şey Benden üstün değildir." Bunu büyük egoistlerden biri olan Tanrı'dan öğrendi. Tanrı'nın varlığı sadece kafalarda bulunan tinin sabit fikirlerinden biridir. Tinin dünyası, kutsalın dünyası şimdilerde mutlak düşünce olarak adlandırılıyor. Bu hayalet de, ancak ona el konulduğunda yok edilir. "Hazmet kutsal ekmeği ve kurtul!" Ne var ki en yeni çağ, Tanrı-İnsan'dan kurtulamadı; onu bu dünya doktrinine, kilise ve devlet, sevgi ve hukuktan oluşan hayalet doktrinine dahil etti. Biricik, tüm bunları ardında bırakır ya da kendi hazzı için tüketmeyi seçer. Her şeyin ölçütü *İnsan* değil, Biriciktir. Kendinden *üstün* gerçekleri tanımıyor. "Benim olan, hakikidir; Bana malik olan hakiki-olmayandır." Bu son düşünce oyunu unutulmamalı. Stirner, dünyanın onun mülkiyeti olduğunu söylemek istemiyor; sadece: Biricik'in mülkiyeti olamayan, var olamaz. Devlet, toplum, Tanrı, günah,

çoğunluk, bunlar yok. Hayalet budur. İnsanlık ya da *İnsan* yok. Stirner bununla, Feuerbach'ın ateist insanlık-dininin çok ötesine geçiyor, tıpkı tüm metafizik kavramları içeren hayalet öğretisiyle tüm Genç Hegelcilerin tek yanlılığını aştığı gibi. Dahası, materyalist sınırlamalardan muafır o; ona göre töz ya da madde de bir Tanrı, bir hayalettir. Ve muhtemelen görünürde ait olduğu grubun aktif çalışmalarından da daha özgür; komünizm, cumhuriyet, her türlü özgürlükler ona göre yine sadece birer hayalettir. Sadece kendi özgürlüğünü istiyor o. Devrim istemiyor, istediği şey sadece başkaldırıdır. (Stirner'in bu noktada sansürcüyle dalga geçişini eğlencenin büyük bir üslubu olarak anıyorum; “başkaldırı” sözcüğünü, ceza hukukunca tabu sayılan sınırlı anlamında değil, etimolojik anlamında anladığını söylüyor.³)

Dediğim gibi, Stirner'in eseri Feuerbach'ın görkemli bir parodik eleştirisi olarak algılanabilir. Her kim tin, kutsallık, eşitlik, özgürlük gibi kavramlardan ve herhangi bir “düşünce”den etkileniyorsa, dindardır. “Ateistlerimiz (Feuerbach'ın öğrencileri) dindar insanlardır.” Şu hüman dindarlığa karşı alay ederken ve tam özgür İnsan-değil'i (Üstinsanı) yüceltirken cesur davranmaktan kesinlikle kaçınmıyor Stirner. Sand tarafından Kotzebue'nun öldürülmesi “bireyin gerçekleştirdiği bir cezalandırma eylemidir, kendi yaşamını tehlikeye atmakla gerçekleştirilmiş bir – *infaz*dır”. Her

³ “Hakkımda bir dava açılmasına karşı Kendimi güvenceye almak için, *Empörung* [başkaldırı] sözcüğünü *etimolojik anlamı* nedeniyle seçtiğimi, ceza yasasına göre tabu olan anlamda kullanmadığımı özenle belirtirim.” Max Stirner / BvM, Norgunk, 2017, s. 287 – ç.n.

kim suçlunun (Bettina'nın bir sözüne göre) bizzat devletin kendi suçu olduğunu kabul etmiyorsa ve her kim herhangi bir şekilde hâlâ dindar ise, ister Kilise dindarı ister Feuerbachçı dindar olsun, hayaletimsi bir dünyada yaşıyordur, bir kaçıktır o.

Stirner'in, Hegel'in terminolojisinde (ya da daha ihtiyatlı demek gerekirse, bir deli maskesinde) yarı gizli tuttuğu ateizm onun "Biricik"inin bir sonucuydu. Yine aynı Hegelci dilde 1842'de "Sanat ve Din" üzerine biraz daha serinkanlı bir makale yayımladı. Bu çalışmasında üstat [Hegel], sanatı dinden önce işlediği için övülür; "Bu pozisyon ona lâyıktır, hatta tarihsel bakış açısından bile ona lâyıktır". Stirner'in ifade tarzını, düşüncelerinin alaylı gülen ateizmini bizler için ortaya çıkarmak adına Hegel'den arındırmak istiyorum; gerçi bu küçük çapta bir sahtelik olur, çünkü Stirner, zamanının felsefi dili aracılığıyla rahatsız edilmekten korunmaya çalışıyor. Sanatçı, insanın karşısına bir ideal koymakla bölünme yaratır; din, bu idealin aç gözlerle emilmesidir. Sanatçı bize dini vermiştir. Dinin başlangıcı ve sonu felsefe değil, sanattır. Tanrı'yı da sanat yarattı. Eğer sanat isterse, Tanrısının elinden öteki dünyayı alarak onu yok eder. Us her zaman sadece kendisiyle ilgilenir. Bu nedenle filozof için Tanrı (bir sanat nesnesi olarak) bir taş kadar önemsizdir; o, en kararlı ateisttir.

Modası geçmiş, Ekselans olmak için doğmuş Profesör Kuno Fischer gibi bir adamın, tıpkı Schopenhauer ve nihayet Nietzsche'ye (Nietzsche ile Stirner arasındaki ilişkiye başka zaman değineceğim) karşı da kendini rezil edeceği gibi, Stirner'e karşı rezil olması, Stirner'in önemini gösterir. Ölüyü yaşıyandan nasıl

ayırt edeceğini asla bilemeyen Fischer, 1848’de çoğunlukla Stirner’e karşı yöneltilen “Modern Sofistler” adlı bir makale yayımladı. Muhtemelen Stirner’in kendisinden gelen bir yanıt Majesteleri uğruna bugün hâlâ okunmaya değer. Profesöre dair sadece esneklik (değişkenlik) övülmektedir. Fischer Stirner’i, “tüm dünyayı sarsan düşüncelerin kararlı Hiç’inden dolayı azarlar; Stirner ise suçlamayı büyük bir jestle övgü olarak kabul eder. “Ahlâki dünya”nızı memnuniyetle size bırakıyorum; o her zaman sadece kâğıt üzerindedir, toplumun sonsuz yalanıdır ve her zaman güçlü iradeli bireylerin zengin çeşitliliği ve uyumsuzluğu tarafından paramparça edilir.” Stirner, son derece keskin bir şekilde, sanki egoizmi *öğretmiş* gibi, sanki herhangi bir kategorik emirden söz etmiş gibi “komik yanlış anlamaya” karşı çıkıyor. “Ahlâksal lanetle kuşatılmış, insansal topluluk tarafından “insan-değil” olarak adlandırılmış ve tiksinti afektiyle dışlanmış bir “insan-değil”, gerçek bir insandır ve gerçek bir insan olarak kalacaktır. Stirner, hümanizm ifadesine (Feuerbach’da) yalnızca egoizm ifadesiyle karşılık verir. Tanrı hakkında daha fazla söz edilmez.

Stirner’in, sözlerini nasıl savurduğunu göstermek için bu tür tümcelerinden bilinçli olarak bazı örnekler verdim. Sessiz insanların bu volkan ruhundan hoşlanmadıklarını çok iyi anlayabiliyorum; ama özgür birinin eşi görülmemiş alev gösterisi karşısında nasıl hareketsiz kalabileceğini anlayamıyorum. Stirner, sınırlı bir alanda en acımasız dil eleştirmeniydi. Bu noktaya Feuerbach da ulaşmalıydı, çünkü Feuerbach dine tarihsel olarak bakıyordu ve dil eleştirisi, önyargısız bir dil tarihinden başka bir şey değildir. Ne var ki Hegel’in kavramlarının kendi kendine hareketi, yani dilin

yanlış metafizik tarihi henüz çok güçlüydü; Feuerbach, Kilisenin Tanrısından kurtulduysa da kendini ve dünyayı Hegel'in kavramlarıyla hareket ettiren Tanrı'dan kurtulamadı. Ve Stirner, en azından dinsel dil konusunda nihai ve olağanüstü eleştiriği uygulayan kişi olabilirdi ve bize yapacak hiçbir şey bırakmamış olurdu, eğer Kant sonrası metafiziğin zehri ona da bulaşmamış olsaydı; neticede o da Biricik'te, Ben'de mutlak bir şey gördüğü şüphesini uyandırıyor. Stirner, Fichte'nin Ben'ile yakınlığına kesin bir şekilde karşı çıkmıştır: Fichte mutlak Ben'den söz eder, der, o ise geçici Ben'den. Ancak Biricik'in sofist mi yoksa bizzat *İnsan* mı demek olduğu hiçbir dilde ifade edilemiyor; Her şeyi ezip geçen Stirner ile ilgili tüm yanlış anlamalar işte buradan kaynaklanıyor. Bu ise Stirner'den kaynaklanmıyor, bizzat dilden kaynaklanıyor.

≈

Mauthner'in Stirner Analizi
H. İbrahim Türkdoğan

≈

“Stirner’in Biricik’i [...] geleceksiz ve geçmişsizdir. O, her an ne ise, tam odur. Sonuç: Biricik mutlak süreksizdir.”⁴

J. Habermas

≈

Fritz Mauthner’in Stirner analizinde sorunlu bulduğum başlıca dört konuya değineceğim.

Hegel

“Stirner’in, Hegel’in terminolojisinde (ya da daha ihtiyatlı demek gerekirse, bir deli maskesinde) yarı gizli tuttuğu ateizm onun “Biricik”inin bir sonucuydu.” [...] “Stirner’in ifade tarzını, düşüncelerinin alaylı gülen ateizmini bizler için ortaya çıkarmak adına Hegel’den arındırmak istiyorum.”

Stirner kendisi yeterince yapmıyor mu bunu? Stirner, dönemin ateistleriyle alay ediyor, evet, ve ateistleri dindar kişiler olarak görüyor. Peki, Stirner’in “ateizmi”, yani sözcük anlamıyla tanıtanımsızlığı, gizli mi? Stirner, kendisine ateist demiyor, hiçbir şey demediği gibi. Mauthner’in de vurguladığı gibi Stirner’in ateizm eleştirisi dönemin en radikal eleştirisidir. Öyleyse, bu eleştiriden “ateist” çıkarsaması açık açık yapılamaz mıydı ki arındırmak gerekecekti, üstelik Hegel’den, onun dilinden?

Bence Stirner’i Hegel’den ya da başka birinden

⁴ Habermas, Jürgen: Das Absolute und die Geschichte im Denken Schellings. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde vorgelegt der Phil. Fakultät der Rhein. Friedr. Wilh.-Universität zu Bonn. Bonn 1954 s. 23-24, 26. (Çev: Hit).

kurtarmaya hiç gerek yok. Stirner, kendisi fazlasıyla yapıyor zaten, şeffaf bir dil ile. Bunu görebilmek için rasyonel bakıştan ayrılmamak yeterlidir. “Biricik”inin bir sonucu olarak” Stirner ateistti, nominalistti, solip-sistti, anarşistti, nihilistti vb. ama bunların hiçbiri de değildi. Değildi, çünkü her biri bir ideolojiye dönüş-müştü ya da dönüşecekti, ayrıca hiçbiri Stirner’i yeterince ifade etmemiş olacaktı; sadece geçici olarak öy-leydi, nasıl ki her an her şey olabiliyorsa –sabitlenme-den. Stirner, dönemin ateizminin içerik olarak her-hangi bir dinden farksız olduğunu ortaya koydu, bu, onu en aydınlanmacı tanrıtanımaç yapmaz mı? Ama ne var ki kavramlar çerçevesinde kendini tanımlamak hiç de Stirner’e uygun değildi, Mauthner’in de çok iyi bildiği gibi.

Hegel’in genel felsefesi ise Stirner’in eserlerinde sadece bir çatı olarak işlev görür. İçerik olarak, ateizm konusunda da, Hegel’den tamamen uzak ve sadece kendi yolunu izleyen, her kavramdan bağımsız bir Bi-ricik. Ayrıca: Stirner’in felsefesinde Hegel diyalekti-ğinin iskeletini bile bulamayız. Sonuç: Gizli olan hiç-bir şey olmadığı gibi gizlilikten kurtarılması gereken hiçbir şey de yok.

“Tanrısızlığın Batı’daki tarihini Stirner ile noktala-yabilirdim, eğer düşünsel olarak çalışan insanların yaklaşık tümünün özgür düşünceliği [*Freigeisterei*] kabul ettiklerinden bu yana özgür düşünceliğin tem-el açıdan ne kadar gericileştiği ve sulandığı üzerine okuma yapma gereği duymasaydım.” Bunu söyleyen Mauthner’in yukarıdaki iki tümcesinde bir mantık, do-layısıyla bir argüman göremiyorum.

Feuerbach

Aynı mantıksızca yaklaşımı ve argümansızlığı Feuerbach bağlamında da gözlemlemekteyim. “Stirner’in eseri Feuerbach’ın görkemli bir parodik eleştirisi olarak algılanabilir.” Bu tümcede sanki Stirner sadece Feuerbach’a karşı yazmış ve sanki “Biricik ve Mülkiyeti” sadece bir Feuerbach parodisiymiş gibi çağrışım yapıyor. “Ateizm ve Batı’daki Tarihi”nde Stirner, Mauthner’in mutlak favorilerinden biridir; ona göre Stirner, ateizmin doruk noktasıdır, daha ötesi yok. Bu kontekste, doğrusu, tek mutlak favorisi Stirner’dir.

“Stirner, Feuerbach’ın ateist insanlık-dininin çok ötesine geçiyor, tıpkı tüm metafizik kavramları içeren hayalet öğretisiyle tüm Genç Hegelcilerin tek yanlılığını aştığı gibi. Dahası, materyalist sınırlamalardan muaftır o; ona göre töz ya da madde de bir Tanrı, bir hayalettir. Ve muhtemelen görünürde ait olduğu grubun aktif çalışmalarından da daha özgür; komünizm, cumhuriyet, her türlü özgürlükler ona göre yine sadece bir hayalettir. Sadece kendi özgürlüğünü istiyor o.” Biricik ve Mülkiyeti’nin (BvM) Mauthner’e göre bir parodi olamayacağı Mauthner’in bu tümcelerinden de anlaşılmaktadır. Düşünsel olarak, “Feuerbach ve Stirner” adlı incelemesinde ve Stirner ile ilgili tüm incelemelerinde BvM’nin bir parodi olabileceğine dair hiçbir argüman yok. Problem, BvM’nin beklenmedik bir radikalliğe sahip oluşudur. Mauthner’i sarsan ve çelişkilere sürükleyen nedenlerden biri budur.

Aynı şüpheyi daha önce Mackay’ın Stirner’in ikinci eşine yolladığı soru listesinde de görüyoruz. Mackay’ın BvM ile baş edemediğini anlayabiliyorum (başka bir çalışmamda bunu incelemiştim). Mackay, Stirner’le cebelleşebilecek düşünsel, felsefî bir güce

sahip değildi. Oysa Mauthner, düşünsel olarak Stirner'i pekâlâ çok da yerinde analiz edebiliyor, hatta Stirner'i o döneme kadar en iyi, yani en uygun anlayan kişilerden biridir bence. Ama “parodi” konusunda rasyonel bir gerekçe sun(a)mamakta. Mauthner'in Stirner'le psikolojik bir problemi olduğunu da düşünmüyorum. BvM'nin bu denli radikal oluşunun, beklenmedik felsefi bir gücün kafalarda yaratabileceği şüpheler sonucu oluşan yanlış, yani irrasyonel yaklaşım ve analizler; buna bağlı olarak Mauthner'in yanıldığını söyleyebilirim. Feuerbach ile alay ediyor, evet, Hegel ile de, Bauer ile de, alay etmediği bir kimse ve bir düşünce var mı BvM'de? Pek yok gibi. O alaydır ki birçok düşünürü ciddi krizlere (Marx, Nietzsche vb.) itmiştir.

Son olarak, bence, Mauthner Feuerbach'a, Stirner bağlamında, gerektiğinden fazla değer veriyor; bu durum şuradan da anlaşılmaktadır: “Stirner genelleştirici kesin tanımlamayı (“İnsan”) yadsımasaydı ve ona düşmanca yaklaşmasaydı, fazla abartmadan şu söylenebilmirdi – ki bunu kimse henüz fark etmemiştir: Stirner'in kitabının hedefi öncelikle rakibi Feuerbach'tı.” “Yadsımasaydı”, “yaklaşmasaydı”, şöyle olmasaydı, şöyle olurdu gibisinden spekülasyonlara yer vermesi rasyonel bir tartışmanın dışında kalıyor. Ne yazık ki metninde çeşitli spekülasyonlar mevcut.

“Anarşist”

Mauthner de ne yazık ki anarşist betimlemesi konusunda ötekilerden farksızdır; gelişigüzel “anarşist” sözcüğünü kullanıyor; bunda Landauer'in etkisi olabilir ama neticede Mauthner Stirner'e bir anarşizm yüklemiyor! Kitabın “anarşizan” atmosferinden dolayı da

söylemiş olabilir; neticede kitabın çeşitli atmosferlerinden dolayı ona “solipsist”, “nihilist” vb. denebilmektedir. Yani bir düşünce sistemi (ideoloji vb.) anlamından daha çok kitabın yansıttığı psikolojik-düşünsel atmosferinden dolayı anlık bir betimleme. Böyle olmasaydı, yani Stirner’in bir “anarşizmi”nin olduğunu düşünseydi, bu konuda bir inceleme sunardı diye düşünüyorum. Diğer taraftan ama bir tümcesinde Stirner’in “temel anarşist düşüncesi” diye söz ediyor; bir anarşizm çağrıştırıyor sanki ama gelişigüzel bir ifadeden başka bir şey değil, yakından baktığımızda: “Biricik”in Feuerbach’ın “*İnsanına*” kasıtlı olarak karşı olduğunu kabul etmek istemeyenler, Stirner’in temel anarşist düşüncesinin – daha sonraki önemi ne olursa olsun – Feuerbach’ın insanlık dinine ve insanlık ahlâkına, kısaca bu türden bir eleştirinin eksikliğine karşı yönelmediğini düşünenlere, her iki kitabı da art arda okumalarını öneririm; her iki kitabı da boşuna okumamış olacaklardır.” Stirner’in anarşizmini temellendiren bir düşünce? Nedir o? Metnin tümünde herhangi bir açıklama yok.

Yukarıda Habermas’tan alıntıladığım tümce tam da buna işaret ediyor. Habermas’ın, Stirner’i yadsımak, düşünsel gücünü küçük düşürmek için kullandığı analitik tümcesini ben tam da bir olumlama olarak algılıyorum. Stirner düşünce dolusudur, ve her bir düşünceden yararlanabilecek bir güce sahiptir, ama onların müptelası olabilecek bir zaafa sahip değildir. Ancak bu şekilde Stirner’e anarşist, nominalist, nihilist vb. denebilir.

Dil ve Biricik Sorunu

“Ve Stirner, en azından dinsel dil konusunda nihai ve

olağanüstü eleştiriyi uygulayan kişi olabilirdi, ve bize yapacak hiçbir şey bırakmamış olurdu.” Mauthner ilginç bir hata yapıyor, Stirner’i kendisiyle karşılaştırıyor. Mauthner bir dil filozofu olarak sahneye çıktı, Stirner ise Biricik olarak. Dahası yok! Mauthner’in de bildiği gibi Stirner dili kökünden temizleyerek Biricik’i yarattı, sadece dinsel boyutuyla değil, tüm düşünsel boyutuyla. “Farklı düşünmeyi neden son aşamasına kadar götürmeyeyim ki; yani üzerine düşündüğüm nesneyi anlamsızlaştırana, nesnenin hiçleşmesine ve yok olmasına dek? O zaman *idrak* de son bulur, çünkü ortada idrak edilecek bir şey kalmaz.” Salt bu tümce yeterlidir. Artık ne söylenebilir ki! Dilin imha edildiği bir tümce. Mauthner, kendisini “bilinçli dil eleştirmeni” olarak adlandırıyor yani kasıtlı olarak dile yönelen. Kasıtlı dil eleştirmeni. Stirner’in hiçbir kastı yokken dili “kötüye kullanılmışlıktan” kurtarıp Biricik’i sundu. Mauthner kapsamlı bir dil analizi ve eleştirisi sunuyor, tüm çalışması dildir! Kendisini Stirner ile bu konuda karşılaştırması oldukça anlamsız.

“Ve Stirner, en azından dinsel dil konusunda nihai ve olağanüstü eleştiriyi uygulayan kişi olabilirdi, ve bize yapacak hiçbir şey bırakmamış olurdu, eğer Kant sonrası metafiziğin zehri ona da bulaşmamış olsaydı; neticede o da Biricik’in altında, Ben’inin altında mutlak bir şey anladığı şüphesini uyandırıyor. Stirner, Fichte’nin Ben’iyle yakınlığına kesin bir şekilde karşı çıkmıştır: Fichte mutlak Ben’den söz eder, der, o ise geçici Ben’den. Ancak Biricik’in sofist mi yoksa biz-zat *İnsan* mı demek olduğu hiçbir dilde ifade edilemiyor; Her şeyi ezip geçen Stirner ile ilgili tüm yanlış anlamalar işte buradan kaynaklanıyor. Bu ise Stir-

ner’den kaynaklanmıyor, bizzat dilden kaynaklanıyor.”

Bu paragraf aslında her şeyi açıklıyor: Mauthner de zorlanıyor Stirner’i anlamakta, üstelik onu en iyi anlayanlardan biridir. Anlıyorum Mauthner’in çelişkili tümcelerini, dil üzerinden Stirner’i anlamaya çalışmak neticede bir çıkmaza sürüklüyor. Bir taraftan Biricik sözcüğünden mutlak bir şey anladığı şüphesini vurguluyor ama bu sadece bir şüphedir, çünkü hemen ardından Fichte bağlamında Biricik’in geçici olduğunu da ekliyor ve sonuç olarak problemin Stirner’den değil, dilden kaynaklandığını açık açık söylüyor. Mauthner’in problemi Stirner değil, dilin kendisidir problem olan. Ve Stirner, dili, anadilini altüst edip Biricik’i resmetti. “Biricik ve Mülkiyeti” bu kontekstte dil eleştirisinin özetidir. Bu, Mauthner’e yetmemiş olabilir ama Mauthner’in devasa çalışmaları da yetmemiş olacak ki, son aşamada dilden kurtulmak gerektiğini ama bu kurtuluşun nasıl olacağını bilmediğini de itiraf etmiştir. Susmak – tek kurtuluş. “Meselemi Hiç’e bıraktım” deyip perdeyi kapatmak susmak değilse, ben de başka bir susmak bilmiyorum. Son söz Stirner’de söylendi, Mauthner son sözü sıfırdan başlatıp geniş kapsamlı dalgalandırdıktan ve kıvrımlandırdıktan sonra susabildi. Susabildi mi? Filozof dilden kurtuluş arar, çünkü dil onun esas – aşkıdır. Mauthner’in mezar taşına kazılı şu tümce dilden kurtuluş arayışının son melankolik sözüdür: “İnsan olmaktan kurtuldu.” Evet, kurtuldu – dil olmaktan.

Mauthner Nietzsche bağlamında da garip ya da çelişkili davranıyor. Girmeyeceğim bu konuya ama sadece iki şey söyleyeceğim. Nietzsche’nin Stirner’den

“ne aldığı” konusuna “Nietzsche, Stirner’in Plagiyatörü mü” adlı çalışmamda değinmiştim. “İki düşünürün benzerlikleri” konusunda da pek anlaşılabildiğimi söyleyemem. Nietzsche üzerinden Stirner’i anlamaya çalıştık, demesi zaten Nietzsche’ye bağıllılığını ve Stirner çalışmalarında Nietzsche’den kopamadığını kanıtlıyor bence, bu da başka bir şey söylememi gerektirmiyor, en azından bu eleştirimde.

Metin Üzerine Teknik Bilgi

Çevirisi yapılan metinler “Nietzsche ve Stirner” hariç kitaptaki gibi sıralandırılmıştır; bu başlığa kadar hepsi art arda incelenmiştir yazar tarafından. “Nietzsche ve Stirner” başlıklı metin başka bir bölümden (bkz. Kaynak) alınarak uyumluluk açısından en başa eklenmiştir. Metin başlığı “Dil Eleştirmeni Olarak Max Stirner” çevirmene aittir; tüm metinlerin bir arada yayımlanabilmesi için bir başlık gerekli olduğuna göre metne en uygun başlık olarak seçilmiştir.

≈

Kaynaklar

Fritz Mauthner / Der Atheismus und seine Geschichte im Abendlande (Ateizm ve Batı’daki Tarihi), 4. Cilt, Alibri Verlag, Aschaffenburg 2011.

4. Kitap, 5. Bölüm: Hegel Sonrası Alman Felsefesi. Bu bölümden çevirdiğim başlıklar:

Feuerbach ve Stirner / Bruno Bauer / Bruno Bauer ve Edgar Bauer / La Rochefoucauld / Stirner / S. 182 – 196.

9. Bölüm: Yabancı Etkiler – Kuzey ve Doğu – Nietzsche. Bu bölümden çevirdiğim başlık: Nietzsche ve Stirner / S. 312 – 314.

≈

